

Małgorzata Stefaniuk

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

malgorzata.stefaniuk@poczta.umcs.lublin.pl

Zasada odpowiedniego *vacatio legis* jako element zasady ochrony zaufania obywateli do państwa i stanowionego przez nie prawa

The Principle of Appropriate vacatio legis as an Element of the Principle of Protection of Citizens' Trust in the State and the Law it Makes

STRESZCZENIE

Problematyka zasad prawa konstytucyjnego ma wymiar szczególny, gdyż ich rola nie ogranicza się wyłącznie do tej gałęzi prawa. Są one jednocześnie zasadami całego porządku prawnego. Doktryna prawa konstytucyjnego podejmuje problematykę zasad prawa, jednak w wielu kwestiach wśród jej przedstawicieli panuje znaczna rozbieżność poglądów, zwłaszcza odnośnie do pojęcia konstytucyjnej zasady prawa, katalogu zasad czy ich statusu ontologicznego. Przedmiotem zainteresowania konstytucjonalistów jest przede wszystkim analiza treściowa poszczególnych zasad konstytucyjnych. Wiele kwestii jest pozostawionych teoretykom prawa, przy czym powoływanie się na ustalenia polskiej teorii prawa czy na koncepcje określane jako „zewnętrzne” (opracowane w ramach światowej teorii i filozofii prawa) ma miejsce stosunkowo rzadko.

Za konstytucyjną zasadę prawa doktryna prawa i orzecznictwo uważają zasadę odpowiedniego *vacatio legis*. Została ona wyprowadzona przez polski Trybunał Konstytucyjny z zasady demokratycznego państwa prawnego za pośrednictwem zasady ochrony zaufania obywateli do państwa i stanowionego przez to państwo prawa. Chociaż nie jest to zasada *expressis verbis* wyrażona w Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r., jej pozycja jako zasady konstytucyjnej nie jest kwestionowana. Zasada odpowiedniego *vacatio legis* spełnia wymagania stawiane przez doktrynę zasadom prawa, ma silne uzasadnienie aksjologiczne wiążące się z potrzebą zapewnienia bezpieczeństwa prawnego oraz mocne zakorzenienie w tradycji kulturowo-prawnej.

Słowa kluczowe: konstytucyjna zasada prawa; zasada odpowiedniego *vacatio legis*; zasada demokratycznego państwa prawnego; zasada ochrony zaufania obywateli do państwa i stanowionego przez to państwo prawa; bezpieczeństwo prawne; tradycja kulturowo-prawna

I. ZASADY PRAWA W DOKTRYNIE PRAWA KONSTYTUCYJNEGO

Pojmowanie, ontologia i obowiązywanie konstytucyjnych zasad prawa

Problematyka zasad prawa ma w prawie konstytucyjnym wymiar szczególny, gdyż ich rola nie zamyka się wyłącznie w ramach tej gałęzi prawa. Mają one bowiem doniosłe znaczenie dla całego porządku prawnego oraz status zasad „najdonioślejszych”¹. Powyższe wynika przede wszystkim z ich obecności w konstytucji, co powoduje konieczność stałego konfrontowania treści aktów normatywnych innych gałęzi prawa z unormowaniami konstytucyjnymi (w tym respektowania wartości i zasad ustawy zasadniczej)² oraz ich bogatego zastosowania w orzecznictwie (zwłaszcza Trybunału Konstytucyjnego)³.

Szczególnej roli przypisywanej zasadom prawa towarzyszy zainteresowanie doktryny prawa konstytucyjnego tym zagadnieniem, zwłaszcza od czasu, kiedy zasady prawa zaczęto analizować przede wszystkim jako normy zawarte w konstytucji, a nie wyłącznie decyzje polityczne⁴.

Podejmowanej wspólnie (w ramach nauki prawa i orzecznictwa) refleksji nad konstytucyjnymi zasadami prawa nie towarzyszy ujednoczona terminologia⁵, gdyż na ich określenie używane są różne terminy, takie jak: zasady konstytucji, zasady ustroju, podstawowe zasady ustroju politycznego, zasady naczelné konstytucji, ogólne zasady konstytucji, konstytucyjne zasady prawa czy zasady prawa konstytucyjnego⁶.

Różnorodnemu nazewnictwu towarzyszy zróżnicowanie w zakresie definiowania konstytucyjnych zasad prawa⁷, przy czym do rzadkości należą sytuacje,

¹ M. Kordela, *Zasady prawa. Studium teoretyczno-prawne*, Poznań 2012, s. 10.

² D. Dudek, *Prawo konstytucyjne, administracyjne i procedura administracyjna*, [w:] *Prawo polskie. Próba syntezy*, red. T. Guz, J. Głuchowski, M.R. Pałubska, Warszawa 2009, s. 199–200.

³ Prawo konstytucyjne określane jest jako „prawo orzecznicze”. Zob. M. Granat, *Pojęcie i przedmiot prawa konstytucyjnego*, [w:] *Polskie prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 2008, s. 17.

⁴ *Idem*, *Pojmowanie konstytucyjnych zasad prawa w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Zasady naczelné Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku*, red. A. Bałaban, P. Mijał, Szczecin 2011, s. 135. Dokonano „redefinicji” pojęcia zasad konstytucyjnych po 1989 r. Zob. *Prawo konstytucyjne RP (Instytucje wybrane)*, red. J. Buczkowski, Rzeszów – Przemysł 2013, s. 11.

⁵ G. Maroń, *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie a rola w wykładni prawa i orzecznictwie konstytucyjnym*, Poznań 2011, s. 14–15.

⁶ A. Pułło, *Idea konstytucjonalizmu w systemie zasad prawa konstytucyjnego*, „Przegląd Sejmowy” 1996, nr 5, s. 10–11. W niniejszym opracowaniu używane będą dwa ostatnie z wymienionych określeń.

⁷ Można nawet spotkać się ze stanowiskiem, że taka definicja nie jest potrzebna. Zob. P. Tuleja, *Zasady konstytucyjne*, [w:] *Konstytucjonalizacja zasad i instytucji ustrojowych*, red. P. Sarnecki, Warszawa 1997, s. 24–25.

gdy przyjmowana jest w tym zakresie jakaś teoretyczna koncepcja zasad prawa i zostało to ujawnione⁸.

Nie ma też jednolitego katalogu konstytucyjnych zasad prawa, choć w nauce prawa podkreśla się taką potrzebę⁹. Katalogi są zróżnicowane pod względem liczby zasad, a nawet ich nazw¹⁰, przy czym autorzy tych zestawień podkreślają konwencjonalny czy arbitralny charakter dokonanych wyborów. Z punktu widzenia legitymizacji zasad prawa konstytucyjnego istotnym argumentem jest uznanie danej zasady przez naukę prawa, stąd postulaty, aby zasady wymieniane w podręcznikach prawa konstytucyjnego nie były traktowane jako indywidualny twór autora, lecz jako *communis opinio doctorum* i spełniały określone wymogi¹¹. Należy się jednak zgodzić z poglądem, iż pomimo zróżnicowanych katalogów zasad wśród konstytucjonalistów istnieje względny konsens co do łącznej puli treści zasad zawartych w Konstytucji RP¹².

Wydaje się, że w doktrynie prawa konstytucyjnego kryteria ustalania „zasadniczości” – uznawania, iż pewne normy należy uznać za „zasady” – nie są traktowane zbyt rygorystycznie. Rzadko też konstytucjoniści ujawniają przyjęcie ustaleń teorii prawa w tym zakresie¹³. Należy przy tym podkreślić trudną do przecenienia rolę, jaką odegrało orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego w identyfikacji norm konstytucyjnych jako zasad prawa, skupiające się bardziej na treści i spełnianych przez nie funkcjach niż na systematyce ustawy zasadniczej (choć i ona była brana pod uwagę)¹⁴.

Odnosnie do poziomu „aksjologiczności” konstrukcji konstytucyjnej zasady prawa, to w omawianej gałęzi prawa jest on z „natury” wysoki. Od konstytu-

⁸ Na przykład na ujęcie M. Zielińskiego powołano się w takich pozycjach, jak: *Polskie prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, s. 104; *Polskie prawo konstytucyjne*, red. D. Górecki, Warszawa 2012, s. 56.

⁹ M. Sařjan, *Pojęcie i funkcje zasad prawa prywatnego*, [w:] *W kierunku europeizacji prawa prywatnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Jerzemu Rajskiemu*, red. A. Brzozowski, W. Kocot, K. Michałowska, Warszawa 2007, s. 3.

¹⁰ J. Kowalski, *Konstytucje Polski XVIII–XX wieku a europejska tradycja konstytucyjna*, Poznań 2014, s. 383.

¹¹ A. Bałaban, *Katalog zasad naczelnych Konstytucji w polskich podręcznikach prawa konstytucyjnego*, [w:] *Zasady naczelne Konstytucji RP...*, s. 42–43.

¹² A. Bisztyga, *Kilka uwag o zasadach naczelnych Konstytucji RP*, [w:] *Zasady naczelne Konstytucji RP...*, s. 326.

¹³ Wyjątek stanowi np. przyjęcie ujęcia M. Zielińskiego przez A. Bisztygę (*ibidem*, s. 319) czy w podręczniku pod red. J. Buczkowskiego *Prawo konstytucyjne RP (Instytucje wybrane)* (s. 11–12). O ustaleniach teorii prawa w zakresie kryteriów „zasadniczości” zob. bliżej: A. Chmielarz, *Funkcja prawna konstytucji na przykładzie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku*, Warszawa 2011, s. 33.

¹⁴ M. Granat, *Pojmowanie konstytucyjnych zasad prawa...*, s. 144. Jak pisze L. Garlicki, o przyznaniu danym postanowieniom Konstytucji rangi zasady decyduje „perswazyjnie doktryna”, a „przesądząco” – orzecznictwo. Zob. L. Garlicki, *Komentarz do Rozdziału I Konstytucji*, [w:] *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, red. L. Garlicki, t. 5, Warszawa 2007, s. 7.

cji wręcz oczekuje się, że będzie ona „aksjologicznie gorąca”, zwłaszcza w tych miejscach, w których mowa jest o zasadach prawa odczytywanych w kategoriach wartości¹⁵. Stopień aksjologiczności poszczególnych zasad może być jednak różny, np. większy w przypadku zasady dobra wspólnego niż w przypadku zasady dotyczącej rozpatrywania projektu ustawy przez Sejm w trzech czytaniach.

Zasady prawa są wykorzystywane w praktyce orzeczniczej, zwłaszcza (choć nie wyłącznie) Trybunału Konstytucyjnego, który w pełni wykorzystuje możliwości, jakie daje omawiana konstrukcja. Według Trybunału Konstytucyjnego zasady prawa konstytucyjnego służą do tworzenia wzorca kontroli konstytucyjności prawa, a także są podstawą do ustalania wykładni innych przepisów konstytucji i ustaw¹⁶. Nie są one jednak traktowane jako mające charakter absolutny, jeżeli zachodzi potrzeba realizacji innych wartości i norm konstytucyjnych¹⁷.

W doktrynie prawa konstytucyjnego nie zostało wypracowane jednolite stanowisko odnośnie do charakteru normatywnego konstytucyjnych zasad prawa, co jest jednym z aspektów szerszego problemu normatywności konstytucji w ogólności. W przypadku statusu ontologicznego konstytucyjnych zasad prawa, są one ujmowane nie tylko jako normy, ale również jako dyrektywy, idee, postulaty czy wartości¹⁸.

Wydaje się, iż wśród konstytucjonalistów przeważa pogląd o normatywności zasad prawa¹⁹, z tym że ta normatywność nie zawsze jest ujmowana w sposób rygorystyczny jako powinność zachowania się w określony sposób, ale jako powinność urzeczywistnienia (ochrony) jakiejś wartości. Optymalizacyjny charakter niektórych zasad nie musi prowadzić do wniosku, iż nie mają one charakteru norm prawnych²⁰.

„Najmocniejszym” sposobem legitymizacji konstytucyjnych zasad prawa byłoby ich bezpośrednie, literalne wyrażenie w tekście konstytucji. Za obowiązujące uważane są jednak również zasady uzasadnione przez technikę inferencji prawnej oraz zasady niewyróżnione normatywnie. Wyinferowanie polega na uznaniu za

¹⁵ P. Winczorek, *Konstytucja i wartości*, [w:] *Charakter i struktura norm konstytucji*, red. J. Trzeciński, Warszawa 1997, s. 53–54.

¹⁶ M. Granat, *Pojmowanie konstytucyjnych zasad prawa...*, s. 145.

¹⁷ S. Tkacz, *O zintegrowanej koncepcji zasad prawa w polskim prawoznawstwie (od dogmatyki do teorii)*, Toruń 2014, s. 206.

¹⁸ G. Maroń, *op. cit.*, s. 63. O różnorodnym statusie ontologicznym zasad zob. bliżej: A. Pułło, *Idea konstytucjonalizmu...*, s. 9–10; M. Kruk, *Konstytucyjne zasady podstawowe – ich znaczenie prawne i katalog*, [w:] *Zasady podstawowe polskiej Konstytucji*, red. W. Sokolewicz, Warszawa 1998, s. 9.

¹⁹ Do konstytucjonalistów uważających, iż zasady prawa to normy należą m.in. K. Działocha i B. Banaszak. Zob. A. Chmielarz, *op. cit.*, s. 31. S. Sagan (*Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013, s. 36) o zasadach prawa pisze jako o „konstrukcjach normatywnych”.

²⁰ A. Wróbel, *Zasady (naczelne) Konstytucji w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, [w:] *Zasady naczelne Konstytucji RP...*, s. 182.

obowiązującą pewną normę prawną wyrażającą zasadę ze względu na jej związek logiczny i instrumentalny z inną normą – zasadą o randze konstytucyjnej²¹. Pomimo wątpliwości odnośnie do sposobu uzasadnienia tego rodzaju praktyki przez Trybunał Konstytucyjny, zgłaszanych zarówno przez konstytucjonalistów²², jak i przedstawicieli teorii prawa²³, generalnie doktryna prawa zaakceptowała tę linię orzeczniczą. Nie bez znaczenia był fakt, że „wyprowadzone” zasady miały silne uzasadnienie aksjologiczne, a większość z nich wynikała z tradycji kulturowo-prawnej.

Do konstytucyjnych zasad prawa (niewyrażonych *expressis verbis* w konstytucji ani niewyinferowanych przez orzecznictwo) zaliczane są również te, które mają swoje uzasadnienie jedynie w prawie zwyczajowym. W Polsce nie są one liczne, przy czym ich podstawą jest przede wszystkim trwałość praktyki ich przestrzegania, a potem ewentualnie ich uznanie (niejako następczo) przez naukę prawa. Jako przykład może służyć zasada dyskontynuacji prac parlamentu²⁴.

Trudno obecnie jest znaleźć takie normy niewyrażone jako zasady w tekście prawnym i nieuznane za zasady prawa na gruncie nauki prawa konstytucyjnego, które są w ten sposób traktowane przez praktykę orzeczniczą. Nie oznacza to, że panuje zgodność poglądów co do słuszności mnożenia zasad przez Trybunał Konstytucyjny²⁵. Przykładem jest zasada prawa konstytucyjnego odnosząca się do 6-miesięcznego *vacatio legis* na gruncie prawa wyborczego²⁶.

Ze względu na pozycję konstytucji trudno o zasady odnoszące się wyłącznie do prawa konstytucyjnego, które nie byłyby jednocześnie zasadami całego systemu prawa. Można jednak spotkać poglądy, według których wśród konstytucyjnych zasad prawa są takie, którym należy przypisać jeszcze ważniejsze znaczenie niż „zwykłym” zasadom, choć nie różnią się one między sobą z punktu widzenia mocy prawnej. Powyższym poglądom mogą sprzyjać niektóre orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego, w których dawano pierwszeństwo zasadom wyrażonym

²¹ E. Morawska, *Klauzula państwa prawnego w Konstytucji RP na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Toruń 2003, s. 205.

²² P. Tuleja, *Normatywna treść praw jednostki w ustawach konstytucyjnych RP*, Warszawa 1997, s. 116; A. Pułło, *Z problematyki zasad prawa: idee ogólne w prawie konstytucyjnym*, „Przegląd Sejmowy” 1996, nr 1, s. 16; *Prawo konstytucyjne*, red. Z. Witkowski, Toruń 2013, s. 95.

²³ Bliżej na temat argumentów J. Nowackiego i L. Morawskiego zob. E. Morawska, *op. cit.*, s. 207–209.

²⁴ A. Chmielarz, *op. cit.*, s. 42; A. Preisner, *Zwyczaj i prawo zwyczajowe*, [w:] *Charakter i struktura...*, s. 194.

²⁵ Część z zasad wyprowadzonych przez Trybunał Konstytucyjny było zauważanych przez doktrynę, ale nie były traktowane jako zasady konstytucyjne, np. pewność prawa. Zob. bliżej: M. Wojciechowski, *Pewność prawa*, Gdańsk 2014, s. 194.

²⁶ Bliżej na ten temat zob. T. Zalański, *Zasada prawidłowej legislacji w poglądach Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2008, s. 169; B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 40.

wprost w konstytucji przed zasadami wydedukowanymi z zasady demokratycznego państwa prawnego²⁷.

Konstytucyjne zasady prawa a generalne klauzule odsyłające oraz normy programowe

Jeżeli w doktrynie prawa konstytucyjnego poruszana jest problematyka klauzul generalnych (generalnych klauzul odsyłających), pozwalających na uwzględnianie kryteriów pozaprawnych w procesie stosowania prawa, to rozważania koncentrują się na ich konkretnych konstytucyjnych przejawach. Problem relacji pomiędzy klauzulami generalnymi a zasadami prawa pozostawiany jest teoretykom prawa²⁸. Nie jest też szerzej podejmowane zagadnienie tzw. brzegu aksjologicznego systemu prawnego, wynikające z dopatrywania się przez Trybunał Konstytucyjny w normach prawnych jednocześnie zasad prawa i klauzul generalnych²⁹.

W związku z problematyką zasad prawa dostrzegana jest również kategoria norm programowych³⁰. Termin ten w dogmatyce prawa konstytucyjnego pojawia się dość często, ale należy zgodzić się z poglądem, iż rzadko towarzyszy temu pogłębiona refleksja, zwłaszcza w odniesieniu do pojęcia normy programowej i jej charakterystyki³¹. Zazwyczaj zwraca się uwagę, że określone przepisy konstytucji mają charakter programowy, bez wskazania, z jakich przyczyn zaliczono je do tej kategorii³². To kolejny problem, który wydaje się być pozostawiony teoretykom prawa oraz orzecznictwu Trybunału Konstytucyjnego. Sąd konstytucyjny opowiada się za normatywnym charakterem norm programowych, uznając, iż obie kategorie: norm programowych i zasad prawa – się nie wykluczają, a norma programowa jest jedną z form, jakie przybiera zasada prawa. Jednocześnie Trybunał Konstytucyjny postuluje powściągliwość, gdy to norma programowa jest wzorcem konstytucyjności³³.

²⁷ Orzeczenie TK z dnia 4 grudnia 1990 r., K 12/90, OTK 1986–1995, t. 2, poz. 7.

²⁸ Na temat tych relacji zob. bliżej: M. Zieliński, *Zasady i wartości konstytucyjne*, [w:] *Zasady naczelne Konstytucji RP...*, s. 39.

²⁹ G. Maroń, *op. cit.*, s. 198.

³⁰ Za: *ibidem*, s. 192. O normach programowych zob. K. Działocha, *Bezpośrednie stosowanie Konstytucji RP (Stan doktryny prawa)*, [w:] *Bezpośrednie stosowanie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, red. K. Działocha, Warszawa 2005, s. 21–22; K. Complak, *Konstytucyjne postanowienie programowe czy normy o celach państwa*, [w:] *Sześć lat Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Doświadczenia i inspiracje*, red. L. Garlicki, A. Szmyt, Warszawa 2003, s. 46–61.

³¹ T. Gizbert-Studnicki, A. Grabowski, *Normy programowe w Konstytucji*, [w:] *Charakter i struktura...*, s. 95.

³² S. Tkacz, *op. cit.*, s. 149.

³³ G. Maroń, *op. cit.*, s. 194–195, 198.

II. ROLA KONSTYTUCYJNYCH ZASAD PRAWA W WYKŁADNI I STOSOWANIU PRAWA KONSTYTUCYJNEGO

W doktrynie prawa konstytucyjnego oraz orzecznictwie nie budzi wątpliwości interpretacyjna rola zasad prawa – pozostałe przepisy konstytucyjne i przepisy niższego rzędu powinny być interpretowane zgodnie z odpowiednimi (pozostającymi w związku) zasadami konstytucji³⁴. Natomiast jeżeli chodzi o rolę zasad prawa jako samoistnego argumentu walidacyjnego, zdania w tej kwestii są podzielone nie tylko w doktrynie, ale również w orzecznictwie sądowym. O ile Trybunał Konstytucyjny³⁵, a w ostatnich latach również sądy administracyjne, korzysta z możliwości oparcia orzeczenia bezpośrednio na konstytucyjnych zasadach prawa³⁶, o tyle Sąd Najwyższy wyklucza ich bezpośrednie stosowanie³⁷.

Jeżeli chodzi o wykładnię samych konstytucyjnych zasad prawa, to problem ten jest ściśle związany z zagadnieniem wykładni konstytucji w ogóle i sporami, czy istnieją różnice w interpretacji konstytucji w porównaniu z innymi aktami normatywnymi³⁸. W doktrynie prawa konstytucyjnego panuje zgodność odnośnie do tego, iż interpretacja samych zasad jest procesem skomplikowanym ze względu na ich znaczny poziom ogólności³⁹. W zakresie interpretacji zasad konstytucji szczególną rolę odgrywa wykładnia systemowo-aksjologiczna, u podstaw której leży przekonanie o racjonalności aksjologicznej systemu prawa. Przyjmuje się, iż system ten jest zbudowany na uporządkowanych i spójnych podstawach aksjologicznych⁴⁰. Zwraca się przy tym uwagę, iż usytuowanie materii konstytucyjnej nie jest kwestią przypadku⁴¹. Przy rekonstrukcji postawy normatywnej decyzji, a także przy klaryfikacji jej części składowych, stwierdzona spójność aksjologiczna może prowadzić do uzupełnienia wzoru zachowania lub modyfikacji znaczenia uzyskanego w wyniku zastosowania reguł językowych. Nie ma też przeszkód, aby

³⁴ Na temat prokonstytucyjnej wykładni prawa zob. M. Tulej, *Orzecznictwo interpretacyjne Trybunału Konstytucyjnego a reguły wykładni prawa*, Warszawa 2012, s. 69.

³⁵ Bliżej na ten temat zob. M. Granat, *Pojmowanie konstytucyjnych zasad prawa...*, s. 142–146.

³⁶ J. Trzczeński, *Bezpośrednie stosowanie zasad naczelnych Konstytucji przez sądy administracyjne*, [w:] *Zasady naczelne Konstytucji RP...*, s. 110–117.

³⁷ A. Wróbel, *op. cit.*, s. 170.

³⁸ M. Stefaniuk, *Preambula aktu normatywnego w doktrynie oraz w procesie stanowienia i stosowania polskiego prawa w latach 1989–2007*, Lublin 2009, s. 342–343.

³⁹ A. Chmielarz, *op. cit.*, s. 57. Interpretacja zasad konstytucyjnych powinna być prowadzona zgodnie z założeniem, że jeżeli określona problematyka jest uregulowana przez bardziej szczegółowe normy konstytucyjne, to są one właściwym wzorcem kontroli zgodności z Konstytucją ustaw dotyczących tej problematyki. Za: B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 13.

⁴⁰ L. Leszczyński, *Zagadnienia teorii stosowania prawa, doktryna i tezy orzecznictwa*, Kraków 2001, s. 169.

⁴¹ P. Sarnecki, *Systematyka konstytucji*, [w:] *Charakter i struktura...*, s. 20, 26.

konstytucyjne zasady prawa wykorzystywać w innych działach prawa ze względu na ich aksjologiczną nadrzędność⁴².

W doktrynie prawa konstytucyjnego rozważany jest problem kolizji między zasadami prawa. Przyjmuje się, że poszczególne zasady prawa konstytucyjnego nie mają charakteru absolutnego i podlegają ograniczeniu w sytuacji konieczności realizacji innych zasad. Kolizja zasady z inną powinna być rozstrzygana *in concreto*, w oparciu o zasadę proporcjonalności⁴³, do czego jako szczególnie przydatną dostrzega się koncepcję R. Alexy'ego⁴⁴.

Rozwiązywanie problemów pierwszeństwa zasady przed normą zwykłą (regułą) powinno być dokonywane w odniesieniu do konkretnego przypadku. Przykładowo w literaturze i orzecznictwie TK uznaje się, że sformułowana w art. 32 ust. 1 Konstytucji zasada równości jest *lex generalis* dla pozostałych norm konstytucyjnych dotyczących równości i ją konkretyzujących (np. art. 6 czy art. 32 ust. 2), co powoduje zastosowanie zasady *lex specialis derogat legi generali*⁴⁵.

III. DOKTRYNA PRAWA KONSTYTUCYJNEGO A TEORETYCZNOPRAWNE (ŚWIATOWE I POLSKIE) KONCEPCJE ZASAD PRAWA. „DEBATA INTERDOGMATYCZNA” MIĘDZY PRAWEM KONSTYTUCYJNYM A INNYMI DOGMATYKAMI W ZAKRESIE ZASAD PRAWA

W doktrynie prawa konstytucyjnego dostrzega się, iż polscy konstytucjonaliści stale odwołują się do „zdobyczy światowej filozofii i teorii prawa”⁴⁶. Powyższe odnosi się w szczególności do koncepcji zasad prawa w ujęciu R. Dworkina i R. Alexy'ego⁴⁷, choć sięganie do nich spotkało się z niejednoznacznym przy-

⁴² L. Leszczyński, *op. cit.*, s. 170–171.

⁴³ K. Wojtyczek, *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Kraków 1999, s. 198. Zob. też: M. Jackowski, *Ochrona praw nabytych a kryzys gospodarczy*, „Państwo i Prawo” 2009, z. 8, s. 5–6; T. Zalański, *op. cit.*, s. 22.

⁴⁴ P. Tuleja, *Zasady prawa a zasady konstytucyjne*, [w:] *Zasady naczelne Konstytucji RP...*, s. 334.

⁴⁵ B. Banaszak, *Zasada równości w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Sześć lat Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 23.

⁴⁶ P. Sarnecki, *Stan nauki prawa konstytucyjnego w Polsce*, „Państwo i Prawo” 2010, z. 7, s. 15.

⁴⁷ W ramach prawa konstytucyjnego powstała praca P. Tulei *Normatywna treść praw jednostki w ustawach konstytucyjnych RP*, w której podjęto próbę przeniesienia siatki pojęciowej zaproponowanej przez R. Alexy'ego do polskiego prawoznawstwa. Na tle koncepcji zewnętrznych zwrócono uwagę na odróżnienie zasad od reguł. Na ten temat zob. zwłaszcza: T. Gizbert-Studnicki, *Zasady i reguły prawne*, „Państwo i Prawo” 1988, z. 3. Zdaniem D. Dudka zasady i reguły nie są na gruncie obowiązującej Konstytucji pojęciami wykluczającymi się, lecz do pewnego stopnia zbieżnymi i komplementarnymi. Zob. *Zasady ustroju III Rzeczypospolitej Polskiej*, red. D. Dudek, Warszawa 2009, s. 20.

jęciem w polskiej nauce prawa⁴⁸. Konstytucjonaliści główny powód sięgania do koncepcji określanych jako „zewnętrzne” widzą w niedostatkach ustaleń rodzimej teorii prawa, niepotrafiącej rozwiązywać problemów dogmatycznych w prawie konstytucyjnym⁴⁹.

Sięganie do koncepcji „wewnętrznych” stanowi jednak wyjątek od reguły, iż polska nauka prawa konstytucyjnego opiera się przede wszystkim na ustaleniach polskiej teorii prawa, o ile jej przedstawiciele ujawniają koncepcje teoretyczno-prawne leżące u podłoża swoich rozważań (co raczej rzadko ma miejsce). Zazwyczaj jest to ujęcie zawarte w pracy S. Wronkowskiej, M. Zielińskiego, Z. Ziembińskiego *Zasady prawa. Zagadnienia podstawowe* (1974) bądź też nawiązanie do koncepcji M. Zielińskiego, który tę problematykę twórczo rozwinął.

Wyżej wskazano na zagadnienia, które w sposób wyraźny lub dorozumiany pozostawia się teorii prawa. Wydaje się, iż zazwyczaj w doktrynie prawa konstytucyjnego nie kwestionuje się podziału zasad prawa na te w znaczeniu dyrektywnym i opisowym, choć podnoszona jest kwestia nieścisłości tego rozróżnienia⁵⁰. Konstytucjonaliści natomiast pozostawiają sobie rozważania dotyczące ustalania treści i funkcji poszczególnych zasad prawa konstytucyjnego (choć stopień zainteresowania określoną zasadą może być różny), wspomnianą już typologię zasad opartą na wielu kryteriach klasyfikacyjnych, w tym zagadnienia zasadności podziału na zasady „podstawowe” (naczelne) i „niepodstawowe”, oraz kwestię związaną z dopuszczalnością dokonywania zmian zasad prawa. Opisywaniu konkretnych zasad towarzyszą zwykle mające bardzo ogólny charakter uwagi wstępne na temat pojęcia konstytucyjnej zasady prawa i ewentualne wyliczenie, które z zasad są najczęściej wymieniane w doktrynie.

Dogmatyka prawa konstytucyjnego w niewielkim stopniu sięga do dorobku innych dogmatyk prawa w zakresie zasad prawa. Wydaje się nawet, że kierunek jest przeciwny – to przedstawiciele pozostałych gałęzi prawa odnoszą się do zasad zawartych w Konstytucji. Zjawisko „promieniowania konstytucji” spowodowało wkraczanie w ten sposób na pole badawcze prawa konstytucyjnego⁵¹. Dotyczy to zwłaszcza przedstawiciele nauki prawa administracyjnego i postępowania administracyjnego, prawa rolnego czy prawa europejskiego. Należy w tym miejscu zwrócić uwagę, iż normy zawarte w tekście Konstytucji, niemające dla niej zasadniczego znaczenia, stanowią istotne zasady innych gałęzi prawa, np. art. 64 Konstytucji dla prawa cywilnego, art. 18 i 48 dla prawa rodzinnego czy art. 41 i 42 dla prawa karnego⁵².

⁴⁸ Najgorętszym orędownikiem pozostania przy polskiej koncepcji jest M. Zieliński (*op. cit.*, s. 26, 29).

⁴⁹ P. Tuleja, *Głos w dyskusji*, [w:] *Zasady naczelne Konstytucji RP...*, s. 91–92.

⁵⁰ K. Wojtyczek, *Formy konstytucjonalizacji zasad konstytucyjnych*, [w:] *Konstytucjonalizacja zasad i instytucji...*, s. 28.

⁵¹ P. Sarnecki, *Stan nauki...*, s. 11.

⁵² *Zasady ustroju III Rzeczypospolitej...*, s. 21.

IV. ZASADA ODPOWIEDNIEGO *VACATIO LEGIS* JAKO KONSTITUCYJNA ZASADA PRAWA

Miejsce zasady odpowiedniego *vacatio legis* wśród konstytucyjnych zasad prawa

Wiele jest też zagadnień leżących na pograniczu zainteresowań prawa konstytucyjnego i teorii prawa. Należy do nich problematyka *vacatio legis*. Jako zasada prawa konstytucyjnego nie należy ona do najbardziej podstawowych dla tej gałęzi prawa, a co więcej – nie jest ona wymieniana w nawet najbardziej obszernych katalogach zasad prawa konstytucyjnego. Zasługuje jednak na zainteresowanie, gdyż: jest jednocześnie zasadą całego porządku prawnego; wykazuje szczególnie związki z trudną do przecenienia zasadą demokratycznego państwa prawnego; sposób jej legitymizacji budził wątpliwości w nauce prawa.

Zasada odpowiedniego *vacatio legis* wymaga, aby akty normatywne wchodziły w życie po upływie odpowiedniego terminu od ich ogłoszenia. Nie jest to zasada wprost (literalnie) wyrażona w Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. Nakaz zachowania odpowiedniego *vacatio legis* nie przyjął po II wojnie światowej charakteru zasady prawa nie tyle z powodu uregulowań prawnych, ile z praktyki polegającej na wprowadzaniu aktów prawnych w życie z dniem ich ogłoszenia⁵³.

Konstytucja z dnia 2 kwietnia 1997 r.⁵⁴ w art. 88 w kwestiach dotyczących ogłaszania aktów normatywnych odsyła do ustawy – w obowiązującym stanie prawnym jest to ustawa z dnia 20 lipca 2000 r. o ogłaszaniu aktów normatywnych i niektórych innych aktów prawnych, w której jest określony (art. 4) minimalny okres *vacatio legis* (wynoszący 14 dni) oraz warunki, których wystąpienie daje możliwość jego skrócenia lub nawet rezygnacji z okresu przejściowego⁵⁵.

Ze względu na to, iż doktryna prawa konstytucyjnego (nie tylko polska) sprzeciwia się możliwości konstruowania norm konstytucyjnych z ustaw (chyba że konstytucyjnych)⁵⁶, nie jest możliwe posiłkowanie się powyższą ustawą jako dopełniającą ogólny przepis art. 88 ust. 1 Konstytucji w ten sposób, że dałoby się z niego wywieść konstytucyjną zasadę odpowiedniego *vacatio legis*.

⁵³ T. Zalasziński, *op. cit.*, s. 157. O regulacjach ustawowych zawierających przepisy dotyczące wejścia w życie aktów normatywnych zob. *ibidem*, s. 155.

⁵⁴ Dz.U., nr 78, poz. 483 z późn. zm.

⁵⁵ T.j. Dz.U. z 2011 r., nr 197, poz. 1172. Bliżej o wyjątkach zob. M. Stefaniuk, *Ważny interes (publiczny, społeczny, państwa) jako warunek odstępstwa od zasady zachowania odpowiedniego *vacatio legis**, [w:] *Demokratyczne państwo prawa*, red. M. Aleksandrowicz, A. Jamróz, L. Jamróz, Białystok 2014, s. 115–125.

⁵⁶ B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych*, Warszawa 2007, s. 105.

Rola zasady demokratycznego państwa prawnego oraz zasady ochrony zaufania do państwa i stanowionego przez to państwo prawa dla legitymizacji zasady odpowiedniego *vacatio legis*

Do uznania niewyrażonej wprost w Konstytucji zasady odpowiedniego *vacatio legis* jako konstytucyjnej zasady prawa w sposób znaczący przyczyniło się orzecznictwo polskiego Trybunału Konstytucyjnego⁵⁷. Niemal natychmiast po wprowadzeniu zasady demokratycznego państwa prawnego do polskiego porządku prawnego Trybunał Konstytucyjny wyprowadzał z niej kolejno zasady bardziej szczegółowe, uznając, iż ich istnienie wynika z istoty państwa prawnego. Tego rodzaju „praktyka” wymagała przyjęcia przez sąd konstytucyjny, iż zasada demokratycznego państwa prawnego ma charakter dyrektywalny, jest normą prawną wyróżnioną spośród innych norm konstytucyjnych przez swoją „zasadniczość”⁵⁸.

Praktyka „wyprowadzania” norm z norm różniła się jednak w zależności od okresu, w którym miała miejsce. W latach 1990–1997 Trybunał Konstytucyjny uznał, iż zasada demokratycznego państwa prawnego składała się z zasad szczegółowych o charakterze formalnym (w tym z zasady zachowania odpowiedniego *vacatio legis*) oraz o charakterze materialnym⁵⁹. Uchwalenie nowej Konstytucji w 1997 r. i wpisanie do jej tekstu szeregu zasad, do tej pory wyinferowanych z zasady demokratycznego państwa prawnego, spowodowało, iż Trybunał ograniczył się do wyprowadzania zasad prawidłowej legislacji, skupiając się w ten sposób na formalnych elementach państwa prawnego.

Zasada demokratycznego państwa prawnego odegrała istotną rolę dla ustalenia obowiązywania zasady odpowiedniego *vacatio legis* za pośrednictwem zasady ochrony zaufania obywateli do państwa. Posłużono się konstrukcją określaną jako „dwustopniowe wnioskowanie inferencyjne”⁶⁰. Zasadę demokratycznego państwa prawnego i zasadę ochrony zaufania do państwa łączy to, iż mają one charakter zbiorczy, gdyż składają się na nie zasady bardziej szczegółowe⁶¹.

Zasada ochrony zaufania do państwa i stanowionego przez to państwo prawa jest najstarszą z zasad „wydedukowanych” przez Trybunał Konstytucyjny z zasa-

⁵⁷ W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego (np. wyrok TK z dnia 20 listopada 2002 r., K41/02, PTK 2002, nr 6, poz. 83) pojawiło się nawet pojęcie *acquis constitutional* – na oznaczenie zasad i wartości wyraźnie niewysłowionych w tekście Konstytucji. Zob. A. Mączyński, A. Łyszowska, *Bezpośrednie stosowanie Konstytucji RP przez Trybunał Konstytucyjny*, [w:] *Bezpośrednie stosowanie Konstytucji...*, s. 37.

⁵⁸ E. Morawska, *op. cit.*, s. 209.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 202.

⁶⁰ L. Garlicki, *Materialna interpretacja klauzuli demokratycznego państwa prawnego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Zasada demokratycznego państwa prawnego w Konstytucji RP*, red. S. Wronkowska, Warszawa 2006, s. 127.

⁶¹ J. Oniszczuk, *Prawo do dobrej demokracji i zasada zaufania jednostki do państwa*, [w:] *Dziesięć lat Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, red. E. Gdulewicz, H. Zięba-Zalucka, Rzeszów 2007, s. 226.

dy demokratycznego państwa prawnego i najszerzej rozwiniętych⁶². Najczęściej przypisuje się jej charakter normatywny⁶³. Zasada ta opiera się na założeniu określonej pewności prawa i przewidywalności organów państwa⁶⁴. „Wyraża się ona w stanowieniu i stosowaniu prawa w taki sposób, by nie stawało się ono swoistą pułapką dla obywatela, który powinien móc układać swoje sprawy w zaufaniu, że nie naraża się na prawne skutki niedające się przewidzieć w momencie podejmowania decyzji i że jego działania są zgodne z obowiązującym prawem oraz także w przyszłości będą uznawane przez porządek prawny”⁶⁵.

W zakresie stanowienia prawa zasada ochrony zaufania do państwa jest podstawą budowy szczegółowych zasad stanowienia prawa, tzw. reguł przyzwoitej (poprawnej) legislacji⁶⁶. W literaturze przedmiotu są one dzielone na dyrektywy „główne” i „szczegółowe”, przy czym zasada odpowiedniego *vacatio legis* zaliczana jest do głównych składników zasady prawidłowej legislacji⁶⁷.

Wydawałoby się, iż poziom „aksjologiczności” zasady odpowiedniego *vacatio legis* nie jest wysoki ze względu na to, iż wiąże się ona z formalnymi elementami zasady demokratycznego państwa prawnego. Już samo jej bezpośrednie powiązanie z zasadą ochrony zaufania świadczy, iż ta niejako „techniczna” zasada wykracza poza ten wymiar. Powyższe potwierdza Trybunał Konstytucyjny, według którego zasada ta „przekłada się na materialno-prawne postulaty zgłaszane pod adresem ustawodawcy, a mianowicie postulat ochrony interesów w toku, zachowania przewidywalności postępowania organów państwowych i niezaskakiwania obywateli nowymi regulacjami prawnymi”⁶⁸. Materialne treści omawianej zasady zaczynają w pewnych sytuacjach wręcz dominować, zwłaszcza gdy konieczne staje się wydłużenie okresu *vacatio legis* spowodowane takimi okolicznościami, jak np. obszerność ustawy czy jej społeczna doniosłość⁶⁹. Odpowiednie *vacatio legis* ma umożliwić zaznajomienie się z nowym prawem oraz dokonanie odpowiednich działań adaptacyjnych, w tym także chroniących adresata normy przed pogorszeniem jego sytuacji⁷⁰.

⁶² Orzeczenie TK z dnia 26 września 1989 r., K3/89, OTK 1989, s. 91; orzeczenie TK z dnia 30 listopada 1988 r., K 1/88, OTK 1988, s. 102.

⁶³ J. Oniszczyk, *op. cit.*, s. 226. Zob. także: W.J. Wołpiuk, *Zasady oraz wartości a jakość konstytucji*, [w:] *Jakość prawa*, red. A. Wasilkowski, Warszawa 1996, s. 93 i n.

⁶⁴ J. Oniszczyk, *op. cit.*, s. 227.

⁶⁵ Wyrok TK z dnia 15 lutego 2005 r., K48/04, OTK 2005, seria A, nr 2, poz. 15.

⁶⁶ J. Oniszczyk, *op. cit.*, s. 226–227.

⁶⁷ T. Zalasinski, *op. cit.*, s. 11. TK określa ją jako jedną z „kardynalnych zasad państwa prawa”. Wyrok TK z dnia 12 stycznia 1995 r., OTK 1995, nr 1, poz. 2.

⁶⁸ Wyrok TK z dnia 16 września 2003 r., K 55/02, OTK 2003, seria A, nr 7, poz. 75.

⁶⁹ S. Wronkowska, M. Zieliński, *Zasady techniki prawodawczej. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 113–114.

⁷⁰ Wyrok TK z dnia 1 czerwca 2004 r., U 2/03, OTK 2004, seria A, nr 6, poz. 54.

Aktywność polskiego sądu konstytucyjnego w zakresie uszczegółowienia treści zasady odpowiedniego *vacatio legis*

Decyzja prawodawcy dotycząca terminu wejścia w życie aktu normatywnego przełożona na treść odpowiedniego przepisu (umieszczanego na końcu aktu)⁷¹ może zostać poddana kontroli sądu konstytucyjnego w sytuacji, gdy podnoszony jest zarzut naruszenia zasady odpowiedniego *vacatio legis*. Kwestia ta była przedmiotem ponad 250 orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego⁷².

Rola orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego nie ograniczyła się jedynie do „odnalezienia” zasady odpowiedniego *vacatio legis* w innych zasadach konstytucyjnych, ale sąd konstytucyjny wziął na siebie „ciężar” uszczegółowienia omawianej zasady, wypracowania jej swoistej „teorii”. Jest to szczególnie pomocne, gdyż w opracowaniach doktrynalnych z zakresu prawa konstytucyjnego problematyka ta nie znajduje (chyba że w szerszym kontekście zasady ochrony zaufania do państwa czy zasad poprawnej legislacji) szerszego odzwierciedlenia⁷³.

Przede wszystkim Trybunał Konstytucyjny stoi na stanowisku, iż potwierdzenie zasadności zarzutu niezachowania odpowiedniego *vacatio legis* może być podstawą orzeczenia niekonstytucyjności zaskarżonych regulacji prawnych (wzorcem kontroli jest obecnie art. 2 Konstytucji RP). Nie należy jednak orzekać o niezgodności z Konstytucją zbyt pochopnie, zwłaszcza w przypadku uznania okresu *vacatio legis* jako zbyt krótkiego⁷⁴. Dla orzeczeń odnoszących się do zasady odpowiedniego *vacatio legis* (podobnie jak w przypadku innych „odnalezionych” zasad) charakterystyczne jest powoływanie się w uzasadnieniach na orzeczenia, które już wcześniej zapadły, mowa jest nawet o „utrwalonej” linii orzeczniczej⁷⁵.

Nie budzi wątpliwości w doktrynie (i orzecznictwie), iż wyłącznie prawodawca, a nie sąd konstytucyjny, jest uprawniony do określania czasu trwania *vacatio legis* tak, aby spełniało ono warunek odpowiedniości⁷⁶. Przyjmuje się bowiem za-

⁷¹ Przepis o wejściu w życie zalicza do metaprzepisów, czyli przepisów o innych przepisach, zaś jego normatywny charakter jest sporny. S. Wronkowska, *Glosa do wyroku z 15 II 2005, K 48/2004*, „Państwo i Prawo” 2006, z. 4, s. 123–124.

⁷² Na temat zmian pojmowania „odpowiedniego” *vacatio legis* w polskim konstytucjonalizmie zob. bliżej: A. Kasprzyk, *Instytucja vacatio legis – pojęcie i znaczenie dla polskiego prawodawstwa*, [w:] *Abiit, non obiiit. Księga poświęcona pamięci Księdza Profesora Antoniego Kościa SVD*, red. A. Dębiński [et al.], Lublin 2013, s. 144; T. Zalasinski, *op. cit.*, s. 158–160.

⁷³ Do wyjątków (obok prac cytowanych w niniejszym opracowaniu) należy: M. Zubik, *Okres vacatio legis w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego z zakresu prawa pracy*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2003, nr 3.

⁷⁴ Wyrok TK z dnia 3 marca 2011 r., K 23/09, OTK 2011, seria A, nr 2, poz. 8.

⁷⁵ Przykładowo: wyrok TK z dnia 25 kwietnia 2001 r., K 13/01, OTK 2001, nr 4, poz. 82; wyrok TK z dnia 30 czerwca 2009 r., K 14/07, OTK 2009, seria A, nr 6, poz. 87. Zdaniem S. Tkacza (*op. cit.*, s. 199) skutkiem „historii orzeczniczej” jest brak szerszego uzasadnienia stanowiska Trybunału, uznającego istnienie utrwalonego już poglądu.

⁷⁶ Wyrok TK z dnia 16 września 2003 r., K 55/02, OTK 2003, seria A, nr 7, poz. 75.

łożenie, iż to twórca aktu najlepiej zna regulowaną sferę stosunków społecznych i ma wiedzę, od kiedy powinny być realizowane zawarte w danym akcie normy prawne⁷⁷. „Nie może to być arbitralność nieznajdująca dostatecznego wyjaśnienia w motywach legislatora i okolicznościach sprawy”⁷⁸. Ocena odpowiedniego *vacatio legis* zależy też od innych zasad i wartości konstytucyjnych odnoszących się do danej regulacji prawnej⁷⁹. Szczególna staranność w zakresie prawidłowego określenia odpowiedniego *vacatio legis* wymagana jest w obszarach szczególnie wrażliwych, do których należy sfera działalności gospodarczej i podatków⁸⁰.

Wynikająca z omawianej zasady „odpowiedniość” zależy od całokształtu okoliczności, w szczególności zaś od przedmiotu i treści unormowań przewidzianych w nowych przepisach, w tym od tego, jak dalece różnią się one od dotychczasowych⁸¹, oraz podmiotu, do którego skierowane są nowe regulacje. Prawodawca powinien również uwzględniać realne możliwości wprowadzenia w życie nowych mechanizmów prawnych⁸².

Podsumowując, należy podkreślić, iż zasada odpowiedniego *vacatio legis*, chociaż nie została bezpośrednio, literalnie wyrażona w Konstytucji RP, spełnia wymagania stawiane zasadom prawa (konstytucyjnym) przez doktrynę prawniczą⁸³: normie wyrażającej powyższą zasadę (legitymowanej w drodze dwustopniowego postępowania inferencyjnego) o określonym (dającym się bez trudu skonstruować) zakresie zastosowania i zakresie normowania przysługuje najwyższa moc prawna; chroni ona istotne wartości, które można określić jako bezpieczeństwo prawne (czy pewność prawa); ma istotny wpływ na proces właściwego wprowadzania przepisów prawnych do systemu prawa.

Na zakończenie warto podkreślić, iż obowiązywanie zasady odpowiedniego *vacatio legis* znajduje mocne uzasadnienie w tradycji kulturowo-prawnej, o czym świadczy chociażby jej łaciński składnik, który na stałe zadomowił się w prawnoznawstwie. Jego polskie odpowiedniki, takie jak np. „okres dostosowawczy” czy „okres przejściowy”, nie wyeliminowały „klasycznej” formuły wyrażającej omawianą zasadę.

⁷⁷ S. Wronkowska, *Publikacja aktów normatywnych – przyczynek do dyskusji o państwie prawnym*, [w:] *Prawo w zmieniającym się społeczeństwie*, red. G. Skąpska, Toruń 2000, s. 340.

⁷⁸ Wyrok TK z dnia 1 czerwca 2004 r., U 2/03, OTK 2004, seria A, nr 6, poz. 54.

⁷⁹ Wyrok TK z dnia 30 czerwca 2009 r., K 15/07, OTK 2009, seria A, nr 6, poz. 87.

⁸⁰ Wyrok TK z dnia 15 lutego 2005 r., K 48/04, OTK 2005, seria A, nr 2, poz. 15.

⁸¹ Wyrok TK z dnia 1 czerwca 2004 r., U2/03, OTK 2004, seria A, nr 6, poz. 54.

⁸² Wyrok TK z dnia 23 marca 2006 r., K 4/06, OTK 2006, seria A, nr 3, poz. 32.

⁸³ Cechy norm, aby mogły mieć status zasad, zob. bliżej: L. Leszczyński, G. Maroń, *Pojęcie i treść zasad prawa oraz generalnych klauzul odsyłających. Uwagi porównawcze*, „Annales UMCS. Sectio G” 2013, Vol. LX, nr 1, s. 81–82.

BIBLIOGRAFIA

- Bałaaban A., *Katalog zasad naczelných Konstytucji w polskich podręcznikach prawa konstytucyjnego*, [w:] *Zasady naczelné Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku*, red. A. Bałaaban, P. Mijał, Szczecin 2011.
- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Banaszak B., *Prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych*, Warszawa 2007.
- Banaszak B., *Zasada równości w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Sześć lat Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Doświadczenia i inspiracje*, red. L. Garlicki, A. Szmyt, Warszawa 2003.
- Biszytyga A., *Kilka uwag o zasadach naczelných Konstytucji RP*, [w:] *Zasady naczelné Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku*, red. A. Bałaaban, P. Mijał, Szczecin 2011.
- Chmielarz A., *Funkcja prawna konstytucji na przykładzie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku*, Warszawa 2011.
- Complak K., *Konstytucyjne postanowienie programowe czy normy o celach państwa*, [w:] *Sześć lat Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Doświadczenia i inspiracje*, red. L. Garlicki, A. Szmyt, Warszawa 2003.
- Dudek D., *Prawo konstytucyjne, administracyjne i procedura administracyjna*, [w:] *Prawo polskie. Próba syntezy*, red. T. Guz, J. Głuchowski, M.R. Pałubska, Warszawa 2009.
- Działocha K., *Bezpośrednie stosowanie Konstytucji RP (Stan doktryny prawa)*, [w:] *Bezpośrednie stosowanie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, red. K. Działocha, Warszawa 2005.
- Garlicki L., *Komentarz do Rozdziału I Konstytucji*, [w:] *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, red. L. Garlicki, t. 5, Warszawa 2007.
- Garlicki L., *Materialna interpretacja klauzuli demokratycznego państwa prawnego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Zasada demokratycznego państwa prawnego w Konstytucji RP*, red. S. Wronkowska, Warszawa 2006.
- Gizbert-Studnicki T., *Zasady i reguły prawne*, „Państwo i Prawo” 1988, z. 3.
- Gizbert-Studnicki T., Grabowski A., *Normy programowe w Konstytucji*, [w:] *Charakter i struktura norm konstytucji*, red. J. Trzcński, Warszawa 1997.
- Granat M., *Pojęcie i przedmiot prawa konstytucyjnego*, [w:] *Polskie prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 2008.
- Granat M., *Pojmowanie konstytucyjnych zasad prawa w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Zasady naczelné Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku*, red. A. Bałaaban, P. Mijał, Szczecin 2011.
- Jackowski M., *Ochrona praw nabytych a kryzys gospodarczy*, „Państwo i Prawo” 2009, z. 8.
- Kasprzyk A., *Institucja *vacatio legis* – pojęcie i znaczenie dla polskiego prawodawstwa*, [w:] *Abiti, non obiit. Księga poświęcona pamięci Księdza Profesora Antoniego Kościa SVD*, red. A. Dębiński, P. Stanisław, T. Barankiewicz, J. Potrzebny, W.Sz. Staszewski, A. Szarek-Zwijacz, M. Wójcik, Lublin 2013.
- Kordela M., *Zasady prawa. Studium teoretyczno-prawne*, Poznań 2012.
- Kowalski J., *Konstytucje Polski XVIII–XX wieku a europejska tradycja konstytucyjna*, Poznań 2014.
- Kruk M., *Konstytucyjne zasady podstawowe – ich znaczenie prawne i katalog*, [w:] *Zasady podstawowe polskiej Konstytucji*, red. W. Sokolewicz, Warszawa 1998.
- Leszczyński L., *Zagadnienia teorii stosowania prawa, doktryna i tezy orzecznictwa*, Kraków 2001.
- Leszczyński L., Maroń G., *Pojęcie i treść zasad prawa oraz generalnych klauzul odsyłających. Uwagi porównawcze*, „Annales UMCS. Sectio G” 2013, Vol. LX, nr 1.
- Maroń G., *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie a rola w wykładni prawa i orzecznictwie konstytucyjnym*, Poznań 2011.

- Mączyński A., Łyszkowska A., *Bezpośrednie stosowanie Konstytucji RP przez Trybunał Konstytucyjny*, [w:] *Bezpośrednie stosowanie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, red. K. Działocha, Warszawa 2005.
- Morawska E., *Klauzula państwa prawnego w Konstytucji RP na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Toruń 2003.
- Oniszczyk J., *Prawo do dobrej demokracji i zasada zaufania jednostki do państwa*, [w:] *Dziesięć lat Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, red. E. Gdulewicz, H. Zięba-Zalucka, Rzeszów 2007.
- Polskie prawo konstytucyjne*, red. D. Górecki, Warszawa 2012.
- Polskie prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 2008.
- Prawo konstytucyjne*, red. Z. Witkowski, Toruń 2013.
- Prawo konstytucyjne RP (Instytucje wybrane)*, red. J. Buczkowski, Rzeszów – Przemyśl 2013.
- Preisner A., *Zwyczaj i prawo zwyczajowe*, [w:] *Charakter i struktura norm konstytucji*, red. J. Trzcziński, Warszawa 1997.
- Pułło A., *Idea konstytucjonalizmu w systemie zasad prawa konstytucyjnego*, „Przegląd Sejmowy” 1996, nr 5.
- Pułło A., *Z problematyki zasad prawa: idee ogólne w prawie konstytucyjnym*, „Przegląd Sejmowy” 1996, nr 1.
- Sařjan M., *Pojęcie i funkcje zasad prawa prywatnego*, [w:] *W kierunku europeizacji prawa prywatnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Jerzemu Rajskiemu*, red. A. Brzozowski, W. Kocot, K. Michałowska, Warszawa 2007.
- Sagan S., *Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013.
- Sarnecki P., *Stan nauki prawa konstytucyjnego w Polsce*, „Państwo i Prawo” 2010, z. 7.
- Sarnecki P., *Systematyka konstytucji*, [w:] *Charakter i struktura norm konstytucji*, red. J. Trzcziński, Warszawa 1997.
- Stefaniuk M., *Preambuła aktu normatywnego w doktrynie oraz w procesie stanowienia i stosowania polskiego prawa w latach 1989–2007*, Lublin 2009.
- Stefaniuk M., *Ważny interes (publiczny, społeczny, państwa) jako warunek odstępstwa od zasady zachowania odpowiedniego vacatio legis*, [w:] *Demokratyczne państwo prawa*, red. M. Aleksandrowicz, A. Jamróz, L. Jamróz, Białystok 2014.
- Tkacz S., *O zintegrowanej koncepcji zasad prawa w polskim prawoznawstwie (od dogmatyki do teorii)*, Toruń 2014.
- Trzcziński J., *Bezpośrednie stosowanie zasad naczelnych Konstytucji przez sądy administracyjne*, [w:] *Zasady naczelne Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku*, red. A. Bałaban, P. Mijał, Szczecin 2011.
- Tulej M., *Orzecznictwo interpretacyjne Trybunału Konstytucyjnego a reguły wykładni prawa*, Warszawa 2012.
- Tuleja P., *Normatywna treść praw jednostki w ustawach konstytucyjnych RP*, Warszawa 1997.
- Tuleja P., *Zasady konstytucyjne*, [w:] *Konstytucjonalizacja zasad i instytucji ustrojowych*, red. P. Sarnecki, Warszawa 1997.
- Tuleja P., *Zasady prawa a zasady konstytucyjne*, [w:] *Zasady naczelne Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku*, red. A. Bałaban, P. Mijał, Szczecin 2011.
- Winczorek P., *Konstytucja i wartości*, [w:] *Charakter i struktura norm konstytucji*, red. J. Trzcziński, Warszawa 1997.
- Wojciechowski M., *Pewność prawa*, Gdańsk 2014.
- Wojtyczek K., *Formy konstytucjonalizacji zasad konstytucyjnych*, [w:] *Konstytucjonalizacja zasad i instytucji ustrojowych*, red. P. Sarnecki, Warszawa 1997.
- Wojtyczek K., *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Kraków 1999.

- Wołpiuk W.J., *Zasady oraz wartości a jakość konstytucji*, [w:] *Jakość prawa*, red. A. Wasilkowski, Warszawa 1996.
- Wronkowska S., *Glosa do wyroku z 15 II 2005, K 48/2004*, „Państwo i Prawo” 2006, z. 4.
- Wronkowska S., *Publikacja aktów normatywnych – przyczynek do dyskusji o państwie prawnym*, [w:] *Prawo w zmieniającym się społeczeństwie*, red. G. Skąpska, Toruń 2000.
- Wronkowska S., Zieliński M., *Zasady techniki prawodawczej. Komentarz*, Warszawa 2004.
- Wróbel A., *Zasady (naczelne) Konstytucji w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, [w:] *Zasady naczelne Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku*, red. A. Bałaban, P. Mijał, Szczecin 2011.
- Wyrok TK z dnia 12 stycznia 1995 r., OTK 1995, nr 1, poz. 2.
- Wyrok TK z dnia 25 kwietnia 2001 r., K 13/01, OTK 2001, nr 4, poz. 82.
- Wyrok TK z dnia 20 listopada 2002 r., K41/02, PTK 2002, nr 6, poz. 83.
- Wyrok TK z dnia 16 września 2003 r., K 55/02, OTK 2003, seria A, nr 7, poz. 75.
- Wyrok TK z dnia 1 czerwca 2004 r., U 2/03, OTK 2004, seria A, nr 6, poz. 54.
- Wyrok TK z dnia 15 lutego 2005 r., K48/04, OTK 2005, seria A, nr 2, poz. 15.
- Wyrok TK z dnia 23 marca 2006 r., K 4/06, OTK 2006, seria A, nr 3, poz. 32.
- Wyrok TK z dnia 30 czerwca 2009 r., K 14/07, OTK 2009, seria A, nr 6, poz. 87.
- Wyrok TK z dnia 3 marca 2011 r., K 23/09, OTK 2011, seria A, nr 2, poz. 8.
- Zalasiński T., *Zasada prawidłowej legislacji w poglądach Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2008.
- Zasady ustroju III Rzeczypospolitej Polskiej*, red. D. Dudek, Warszawa 2009.
- Zieliński M., *Zasady i wartości konstytucyjne*, [w:] *Zasady naczelne Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku*, red. A. Bałaban, P. Mijał, Szczecin 2011.
- Zubik M., *Okres vacatio legis w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego z zakresu prawa pracy*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2003, nr 3.

SUMMARY

The issue concerning the principles of constitutional law has a special dimension because their role is not confined only to this branch of law. They are the principles of the whole legal order. The doctrine of constitutional law deals with the problems of law principles, yet its representatives have highly divergent views on many questions, in particular regarding the constitutional principle of law, the catalogue of principles, or their ontological status. The subject of interest of constitutionalists is first of all the content analysis of individual constitutional principles. Many questions are left to law theorists, the reference to the findings of the Polish law theory or to concepts defined as “external” (developed within the world’s law theory and philosophy) being comparatively rare.

The law doctrine and judicial decisions regard the principle of appropriate *vacatio legis* as a constitutional one. It was derived by the Polish Constitutional Tribunal from the principle of democratic state under the rule of law through the principle of protection of citizens’ trust in the state and the laws it establishes. Although this principle is not explicitly expressed in Poland’s Constitution of 2nd April 1997, its position as a constitutional principle is not challenged. The principle of appropriate *vacatio legis* satisfies the requirements of the doctrine expected from law principles, it has a strong axiological justification associated with the need to ensure legal security, and it is deeply rooted in cultural-legal tradition.

Keywords: constitutional principle of law; principle of appropriate *vacatio legis*; principle of democratic state under the rule of law; principle of protection of citizens’ trust in the state and the laws it establishes; legal security